

**Mendelova univerzita v Brně
Agronomická fakulta**

Národní konference

**MENTÁLNÍ OBRAZ ČESKÝCH VESNIC
– VZPOMÍNKY NA KRAJINU**

Mendelova
univerzita
v Brně

KRAJINNÁ PAMĚŤ

Agronomická
fakulta

Sborník abstraktů

Editori: Milada Šťastná, Antonín Vaishar

ISBN: 978-80-7509-347-9

MENDELOVA UNIVERZITA V BRNĚ

**Mentální obraz českých vesnic
– vzpomínky na krajinu**

*Publikace byla podpořena grantem Technologické agentury ČR
číslo TD 020211*

Milada Šťastná, Antonín Vaishar, editoři

2015

Obsah:

Lokální identita zeleně venkovských sídel	3
Stromořadí a aleje v proměnách krajiny	4
Starobylé výmladkové lesy jako součást paměti krajiny	5
Drobné historické prvky krajiny – vývoj, stav a možnosti ochrany	6
Vývoj vybraných ekosystémových služeb vybraného území Moravských Kopanic ...	7
Krajina v paměti člověka a člověk v paměti krajiny	8
Hodnocení změn venkovské krajiny prostřednictvím krajinomalby	9
Staré prameny – doklady paměti krajiny venkova	11
Změny venkovské krajiny v období 1845 až 2010	12
Tvorba moderní kroniky obce – metodologické aspekty	13
Vnímání krajiny a jejích změn – Hrušovansko versus Vysokomýtsko	14
Metodiky identifikace kulturních artefaktů v krajině.....	15
Hodnoty krajiny mezilehlého venkova	16
Subjektivní hodnoty krajiny na úrovni obce a jejich potenciál – případová studie Křížánky	17
Božice – krajina pohledem pamětníků i dětí	18
Hodnoty krajiny – Podolí.....	19

Lokální identita zeleně venkovských sídel

Ivana Barošová¹

Zeleň menších obcí vzhledem ke svému prostorovému zastoupení významně ovlivňuje obraz našich venkovských sídel (tvoří 50–75 % plochy venkovského sídla). Specifikum venkovské sídelní zeleně tkví především v její návaznosti na územní strukturu, v provázanosti sídelní zeleně s okolní krajinou a v její úzké vazbě na život venkovských obyvatel. Tyto obecné principy se během staletí vývoje promítly do konkrétních historických forem zeleně a do tradičního venkovského sortimentu rostlin. Porozumění a respektování těchto charakteristických znaků venkovské zeleně by mělo být základním předpokladem pro obnovu a soudobé řešení vegetačních úprav vesnice. V souvislosti s globalizací se stává stále aktuálnější téma najít a podpořit regionalitu a lokální identitu. Bohužel kontinuita postupného rozvoje venkovských sídel byla zejména v druhé polovině minulého století často násilně přerušena a devastace krajiny pokračuje stále (např. tvorbou satelitů rodinných domů, suburbanizací). To se týká zejména vztahu lidí k danému místu, půdě, lokalitě. Proto se dnes v mnohých vesnicích setkáváme s nepochopením logiky a důvodů pro výsadbu různých dřevin a bylin. Prakticky v každé obci lze nalézt nevhodné výsadby exotických druhů stromů a keřů, jehličnatých dominant a mnohých taxonů, které byly v úzkém sortimentu v minulých desetiletích produkovány centrálními školkami po milionech. Venkovský prostor se tak často mění na uniformní, neosobní a bez vazeb na okolní krajinu, tradice a historii. Jak nalézt odpovědi na tyto otázky se stalo předmětem výzkumu v letech 2011–2014, kdy byl týmem autorů řešen rozsáhlý projekt Lokální identita zeleně venkovských sídel, podpořený Národní agenturou pro zemědělský výzkum. Výsledkem byly nejen konkrétní výstupy uplatnitelné v řešených regionech, ale i obecné podklady, které jsou využitelné pro ostatní regiony ČR.

¹ Ing Ivana Barošová, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., e-mail: barosova@vukoz.cz

Stromořadí a aleje v proměnách krajiny

Jan Hendrych²

Mnohé tradiční civilizační a adaptační strategie člověka, jedinečným způsobem využívající, proměňující a kultivující tvář krajiny v dobách nedostatku, vytvářející bohatou paletu nik pro pestrou diversitu rostlinných a živočišných druhů, pozbyly v současném globálním světě materiální hojnosti svá primární funkční opodstatnění. Rozpoznání estetických funkcí a hodnot těchto (z velké části člověkem vytvářených) systémů by mělo vést k jejich dokumentaci, evidenci, k péči, ochraně a zachování. Jen tak může být kvalitativně rozpoznána a chráněna jejich komplexita, často spočívající právě v strukturálně kontrastním uspořádání liniových aj. vegetačních prvků v krajině, v jejich společných významech přírodních, ekologických a kulturně historických; ty všechny se odrážejí v hodnotách estetických, indikujících také celkovou harmonii toho kterého prostředí. Linie dřevinné vegetace, stromořadí a aleje v krajině jsou jejich tradiční, nedílnou a esenciální složkou, obsahující rovněž pestrou paletu významných domácích druhů stromů a jejich různých genotypů, hodných evidence, dokumentace a v neposlední řadě záchrany a přemnožení, jako významného genetického zdroje pro revitalizace a obnovy alejových výsadeb v krajině.

(Abstrakt byl zpracován v rámci projektu MKČR, NAKI DF12P01OVV050).

² Jan Hendrych, ASLA, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., e-mail: hendrych@vukoz.cz

Starobylé výmladkové lesy jako součást paměti krajiny

Antonín Buček³, Linda Černušáková, Michal Friedl, Petr Maděra

Výmladkovým způsobem byla v minulosti obhospodařována většina lesních porostů nížin, teplých pahorkatin a vrchovin na území České republiky. Ve starosídelní krajině byly takto lesy ovlivňovány již od neolitu, v dalších oblastech po celý středověk. Sumarizační údaje o využití ploch v katastrálních územích k roku 1845 bylo zjištěno, že v 1. polovině 19. století zaujímaly nízkokmenné lesy v ČR plochu 1 457 km². V 19. století začalo docházet k přeměně nízkých a středních lesů výmladkového původu na les vysoký. Nepřímým převodem vznikly nepravé kmenoviny, které u nás v současné době na ploše lesů výmladkového původu převažují. Pouze v některých lokalitách se dochovaly zbytky lesních porostů s různými znaky starobylých pařezin, které označujeme jako starobylé výmladkové lesy. Starobylé výmladkové lesy jsou lesní porosty výmladkového původu s dlouhodobým kontinuálním vývojem a zachovanými typickými přírodními a historickými prvky starých pařezin. K významným přírodním prvkům ve starobylých pařezinách patří zejména výmladkové polykormony, hlavaté stromy, doupné stromy, dendrotelmy, výstavky, ekotony, světliny a významné druhy rostlin a živočichů. Mezi významné historické prvky lokalit starobylých výmladkových lesů řadíme archeologické památky, hraniční příkopy a valy, hraniční kameny, hraniční stromy, pověsti a legendy, sakrální objekty, staré cesty a stezky, technické objekty a zbytky plužiny. Ve starosídelní krajině patří lokality starobylých výmladkových lesů k vývojově nejvyspělejším lesním biocenózám, jsou významnými prvky ekologické sítě, mají zásadní význam pro zachování biodiverzity a krajinného rázu a je třeba je považovat také za významné kulturně-historické památky. V územích, kde se významné lokality starobylých pařezin dosud vyskytují, tvoří nedílnou součást paměti venkovské krajiny, neboť dokládají dávný způsob využití lesa.

³ Doc. Ing. Antonín Buček, CSc., Ing. Linda Černušáková, Ing. Michal Friedl, Prof. Dr. Ing. Petr Maděra, Ústav lesnické botaniky, dendrologie a geobiocenologie Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity v Brně; e-mail: antonin.bucek@mendelu.cz

Drobné historické prvky krajiny – vývoj, stav a možnosti ochrany

Igor Kyselka⁴

Příspěvek se zabývá členěním, původem, funkcí a významem tzv. drobných prvků pro hodnotu kulturní krajiny. V úvodní části poukazuje na jejich specifikum v rámci jednotlivých etnik či náboženství, a na změnách venkovské krajiny po roce 1945 dokladuje ztrátu detailu a lidského měřítka z krajiny. Těžiště článku spočívá v členění drobných krajinných prvků, včetně jejich vzniku, současného stavu a možnostmi obnovy. Postupně jsou popisovány jak prvky ryze funkční (meze, hranečníky, staré cesty, mostky), respektive technické památky (mlýny, pily, hamry, vápenky, bunkry, triangly), tak i prvky estetického a kompozičního rázu (aleje, drobné sakrální stavby, pomníčky a malé památníky, drobné romantické stavby v okolí šlechtických sídel, rozhledny, vyhlídky a posedy, archeologické památky). Zmíněny jsou ale i typické stavby socialistické zemědělské velkovýroby, věže mobilních operátorů, větrné elektrárny apod. S ohledem na uvedené prvky jsou představeny nástroje, které mohou při jejich legislativní i praktické ochraně a obnově pomoci. Jde zejména o ochranu krajinného rázu obsaženou v Zákoně o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., Evropskou úmluvu o krajině atd. Vedle návrhu účinných nástrojů však článek také poukazuje na dobré příklady zájmu a činnosti místních iniciativ pro zlepšení jejich prostředí, neboť jedině tak se drobné krajinné prvky stanou živými a opravdu udržovanými.

⁴ Ing. Igor Kyselka, CSc., Ústav územního rozvoje Brno, e-mail: kyselka@uur.cz

Vývoj vybraných ekosystémových služeb vybraného území Moravských Kopanic

Jarmila Filippová⁵

Moravské Kopanice představují malebnou rurální krajinu v rámci CHKO Bílé Karpaty na pomezí České a Slovenské republiky. Centrem oblasti jsou obce Starý Hrozenkov, Výškovce, Lopeník a Žitková. Tyto obce vznikly v rámci tzv. kopaničářského osídlení v 18. století a je pro ně typická rozptýlená zástavba, architektura i lidová kultura. Do dnešních dnů se zdejší převážně extenzivně využívaná zemědělská krajina dochovala téměř neporušena a to i včetně vzácných přírodních biotopů a lidové kultury. Byl zkoumán vývoj vybraných neužitkových ekosystémových služeb v rámci celkové ekonomické hodnoty (TEV) tohoto území. Pomocí historických i aktuálních map land use a dalších zjištěných dat (např. mapování biotopů NATURA 2000 atd.) byla vypočtena hodnota služeb ekosystémů, spolu s vyhodnocením vývoje těchto ukazatelů ekonomické hodnoty území. Bylo zjištěno a potvrzeno, že neopakovatelný krajinný ráz Moravských Kopanic má mimořádnou ekonomickou hodnotu. Jeho význam daleko přesahuje hranice České republiky a Slovenské republiky.

⁵ Mgr. Jarmila Filippová, katedra Mezinárodních rozvojových studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, e-mail: michaelafilippov@yahoo.com

Krajina v paměti člověka a člověk v paměti krajiny

Darek Lacina⁶

Krajina i člověk mají svou paměť. Paměť krajiny se vytváří pomalu a pak trvá věky. Paměť člověka se rodí rychle, ale také rychle zaniká, zvláště v dnešní uspěchané době. Zásahy do krajiny mohou posoudit až budoucí generace. Tak my dnes hodnotíme Eiffelovku, Kuks nebo rybníky Jakuba Krčína. Jsou rozdíly mezi stavbami v krajině v minulosti a dnes. Je například možno srovnat Krčínovy rybníční soustavy a větrné elektrárny. Dnes vládne výstavbě unifikovanost. Existuje příležitost vytvořit nové krajiny, např. v severozápadních Čechách ve vytěžených dobývacích prostorech hnědouhelných dolů v duchu úprav Krčínových.

⁶ Ing Darek Lacina, Ústav plánování krajiny Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: darek.lacina@prokr.cz

Hodnocení změn venkovské krajiny prostřednictvím krajinomalby

Jan Lacina⁷, Petr Halás

Již desítky let je běžnou metodou krajinné ekologie posuzování změn krajiny na základě srovnání jejího využití (vegetačního krytu) v různých časových horizontech. Běžně k tomuto účelu slouží mapy, fotografie, letecké i družicové snímky. Ke stejnému účelu se však dají využít i výtvarná díla, ovšem pouze ta, která zobrazují krajinu a její složky dostatečně realisticky. Průkopníky realistické krajinomalby v Evropě byly Holanďané od začátku 17. století. Hlavním stoletím krajinomalby však bylo až 19. století, v jehož průběhu šli i čeští malíři od romantismu k realismu, od zobrazování divokých horských scenérií ke ztvárňování „obyčejné“ venkovské krajiny.

Česká a moravská krajinomalba má bohatou tradici. Na pražské Akademii výtvarných umění se od začátku 19. století do poloviny 20. století vystřídalo s přestávkami několik krajinářských škol (Karla Postla, Antonína Mánesa, Maxe Haushofera, Julia Mařáka, Otakara Nejedlého), které vychovaly desítky znamenitých malířů-krajinářů. Mnozí další se vyškolili mimo AVU, často i v cizině (Mnichov, Vídeň, Paříž aj.). Velikým vzorem pro naše malíře v druhé polovině 19. století byli francouzští krajináři, malující v plenéru venkovského Barbizonu, posléze i němečtí plenéristé z Worpswede u Brém. Tak i na území dnešní České republiky vznikaly v průběhu půldruhé století četné krajinomalby věrně zobrazující především harmonickou kulturní krajinu venkova, které lze velmi dobře využít ke srovnání se současným stavem. Stačí jen vyhledat místo malířova záběru a fotograficky jej zachytit.

K malířsky nejfrekventovanějším krajinám přitom u nás patří ty, jejichž malebnost je dána zvlněným až kopcovitým reliéfem a mozaikou lesů, polí, luk a pastvin, vesnic, případně i rozptýlené dřevinné vegetace, rybníků aj., tedy souladem přírodě blízkých a antropogenních součástí. K takovým krajinám patří rybníční jihočeské pánve, Pošumaví, Podkrkonoší, Poorličí, Pobeskydí (Valašsko), Bílé Karpaty (Moravské Slovácko) a zejména Českomoravská vrchovina s Železnými horami. Právě na ni jsme se – spolu s fotografem Josefem Ptáčkem – soustředili především. Zatím se nám podařilo „vstoupit“ do téměř sta obrazů od 17 výtvarníků čtyř generací (František Richter, Antonín Chittussi, František Kaván, Antonín Slavíček, Jindřich Prucha, Karel Němec, František Cína Jelínek, Jan Trampota, Vojtěch Sedláček, Oldřich Blažíček, Josef Jambor, Jiří Heřman, Rudolf Hanych, Bohdan Lacina, Emanuel Ranný st., Jaroslav Polanský, Alois Lukášek). Nejčastěji byla přitom ke srovnávací analýze využita krajinomalba Josefa Jambora (1887–1964) z 20. až 60. let 20. století.

Na konkrétních obrazech a srovnávacích fotografiích lze demonstrovat zejména následující změny:

- zánik pastevních krajin zalesněním strmých svahů říčních údolí,
- plošné zornění niv,

⁷ Doc. Ing. Jan Lacina, CSc., Mgr. Petr Halás, Ústav geoniky Akademie věd České republiky, v.v.i., e-mail: jan-lacina@centrum.cz

- plošné zatravnění polí ve vyšších polohách,
- zánik některých společenstev (vřesovišť, vlhkých luk),
- rozvoj ruderálních lad a celková ruderalizace krajiny,
- vznik souvislých břehových porostů,
- přeměna malebné venkovské zástavby na sídla městského typu,
- totální přeměna zemědělské převážně polní krajiny na agroindustriální s „rybníky“ fotovoltaických panelů a zadrátovanou čtenými elektrovody.

Za přímo symbolickou krajinomalbu pro dané téma lze považovat obraz z roku 1948 proslulého malíře mírně zvlněné polní krajiny Krušovicka Václava Rabase (1885–1954), který autor nazval „Český venkov před velkou proměnou“.

Staré prameny – doklady paměti krajiny venkova

Ivana Trpáková⁸, Pavel Trpák

Česká venkovská krajina se až téměř do poloviny 20. století vyznačovala nejen setrvalostí přírodních, ale i kulturních struktur, které tak určovaly její krajinný ráz. Až teprve technokratický program kolektivizace, koncentrace a kooperace přizpůsobil nejen krajinu strojům, ale změnil i funkčnost zemědělských usedlostí a rozbil tak vztah mezi rolníkem a krajinou. Venkovská krajina je stále i přes všechny veliké změny hospodaření nositelem paměti přírodní i společenské. Proto lze identifikovat jednotlivé prvky – stopy paměti zanechané způsobem hospodaření v krajině, které se tím podílejí na její tvorbě. Tyto prvky lze konfrontovat s různými historickými prameny, od mapových, přes písemné, ikonografické, fotografické až po topomastiku. Orální forma paměti dokonce může i objasňovat jednotlivé její fáze. Mnohdy se jediným dokladem původního uspořádání a její funkčnosti staly historické prameny, které do krajiny vracejí faktor minulého času a současně se tak stávají její jedinou krajinou pamětí a v této pozměněné krajině představují důležité dědictví ozřejmující její funkčnost a strukturu v daném čase. Zvláště když některá místa zůstávají již pouze v rovině názvů míst. Právě faktor času odráží nejen proměny venkovské krajiny, ale i proměny společensko ekonomických vztahů modelujících tvář krajiny a společnosti a tím i lidské kultury, a to v rovině světské a duchovní, jakožto uspořádání makro a mikrokosmu. Snahu o určité shrnutí využití starých pramenů jako klíčů k zachovalým stopám krajinné paměti představuje kniha „Krajina ve světle starých pramenů“, která vznikla na základě podpory FŽP ČZU Praha, projektu „Analýza vývoje historických krajinných struktur, možnosti jejich ochrany a zpřístupnění“ MŠMT č. LH11069. Jedná se o tři případové studie hodnocení krajin na základě využití ekologické interpretace starých pramenů a zároveň pokus o přehled vývoje dosavadních prací u nás i v zahraničí, ať se jedná o výzkumné úkoly, či praktické výstupy.

⁸ RNDr. Ivana Trpáková, Ph.D., RNDr. Pavel Trpák, katedra biotechnických úprav krajiny Fakulty životního prostředí České zemědělské univerzity v Praze; e-mail: trpakova@iex.cz

Změny venkovské krajiny v období 1845 až 2010

Milada Šťastná⁹, Antonín Vaishar

Příspěvek se zabývá změnami makrostruktury a mikrostruktury krajiny v šesti vybraných mikroregionech Moravy a východních Čech. Makrostruktura krajiny byla hodnocena na základě statistických dat za léta 1850, 1948, 1990 a 2013. Změny krajinné mikrostruktury byly srovnány na základě starých map, leteckých fotografií a zkušeností z terénu. Orná půda zaujímala největší plochu v roce 1845. Od té doby její rozloha klesá – více na vrchovinách, méně v nížinách. Orná půda je nahrazována lesy, trvalými travními porosty a urbanizovanými územími v závislosti na období, fyzickogeografickém charakteru území a blízkosti urbánních center. Z výsledků srovnání vyplývá, že mikrostruktura zaznamenala velké změny v komunistickém období tvorbou rozsáhlých lánů polí, zavlažovacích a odvodňovacích opatření, větrolamů a nerurálních budov na venkově. Současné změny jsou spojovány hlavně s urbanizací krajiny.

⁹ Doc. Ing. Milada Šťastná, Ph.D., Doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc., Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: stastna@mendelu.cz

Tvorba moderní kroniky obce – metodologické aspekty

Hana Vavrouchová¹⁰, Tomáš Mašíček

Moderní kronika obce je dokumentem obsahujícím datové, textové, obrazové a zvukové záznamy o mentálním obraze historické a současné krajinné struktury a o hodnotách krajiny subjektivně vnímaných residenty. Cílem tvorby moderní kroniky obce je identifikovat, analyzovat a trvalým způsobem dokumentovat mizející svědectví o podobě české kulturní krajiny v první polovině minulého století zachycené ve vzpomínkách starší generace a učinit je součástí kulturního dědictví obcí. Úzce souvisejícím cílem je získat podklady na teoreticko-metodologické i aplikované bázi pro zkvalitnění plánovací praxe (zejména pro účely tvorby územního a krajinného plánu, strategického plánu obce či pro precizaci vymezování cílových charakteristik krajiny v Zásadách územního rozvoje).

První fází tvorby moderní kroniky obce je analýza krajinné mikrostruktury a makrostruktury na úrovni správního obvodu obce a v kontextu širších vztahů. Dalším krokem je identifikace objektivních hodnot (expertně ustanovených na základě právním norem a konsensu ve společnosti) a jejich komparace s hodnotami označovanými respondenty v individuálně vedených rozhovorech.

Výsledná podoba moderní kroniky obce má formu multimediálního interaktivního nosiče či webové stránky (audio a videozáznam, fotografická a mapová dokumentace včetně vyhodnocení historického vývoje krajinné struktury na základě objektivizujících podkladů, případně vizualizace mentálního obrazu krajiny v polovině minulého století).

Metodika je určena všem aktérům rozvoje obcí na lokální a mikroregionální úrovni. Především je určena pro starosty jako hybatele obecního života; metodika může být však použita i výkonnými orgány spolupracujících struktur (např. místních akčních skupin, mikroregionů a dobrovolných svazků obcí), místními školami, kulturními spolky a neziskovými organizacemi obecně a v neposlední řadě též občany.

¹⁰ Mgr. Ing. Hana Vavrouchová, Ph.D., Ing. Tomáš Mašíček, Ph.D., Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: hana.vavrouchova@mendelu.cz

Vnímání krajiny a jejích změn – Hrušovansko versus Vysokomýtsko

Silvie Kozlovská¹¹, Veronika Stodolová

Cílem tohoto příspěvku je porovnání dvou vybraných typů a změn v krajině, jež byly studovány v rámci projektu „*Krajinná paměť jako dědictví venkova – proměny české kulturní krajiny v mentálním obraze jejích obyvatel*“.

Prvním typem je krajina jihomoravského pohraničí, mikroregion Hrušovansko. Zdejší krajina je velice úrodná, teplá a suchá, odpradávná zemědělsky využívaná. Mírně zvlněný reliéf Dyjskosvrateckého úvalu je typický rozsáhlými lány a vinicemi, život však souvisí především s vodou, které je zde nedostatek – pole musí být uměle zavlažována, což v minulém století vedlo k rozsáhlé výstavbě zavlažovacích kanálů a nádrží. Lesnatost je zde velmi nízká (pouhých 11 %) a tyto porosty bývají vesměs v blízkosti vodních toků. Zachovaly se sice fragmenty lužních lesů, najdeme zde ale také kultury nepůvodního trnovníku akátu. Do tváře místní krajiny vždy výrazně zasahoval člověk a dotkly se jí i události poměrně nedávné – posledních sedmi desetiletí, které jsou předmětem výzkumu, jelikož se ještě uchovaly ve vzpomínkách místních obyvatel. Na rozdíl od druhého mikroregionu tuto oblast velmi ovlivnila druhá světová válka, kdy se nejdříve stala součástí německé říše, poté naopak součástí postupně upadajícího vysídleného pohraničí, i vznikem tzv. železné opony spojené s omezením svobody pohybu, výstavby apod. Obyvatel po válce rapidně ubylo a u některých obcí už k obnovení původních počtů obyvatel nedošlo. Dosídlení probíhalo lidmi z různých koutů země, což vedlo k narušení vztahů ke krajině. Na pozadí dějinných událostí (kolektivizace zemědělství, poté obnovení soukromého vlastnictví) si lidé vytvářeli vztah k nové domovině, který se formuje dodnes. Lze říci, že úspěšně, většina místních rodáků či poválečných osídlenců má poměrně silný vlastenecký pocit, projevující se například v pomalém přijímání „nové“ přistěhovalých, ale třeba i v zájmu obnovovat tradice a zvelebovat obec a její okolí.

Druhý typ krajiny představuje mikroregion Vysokomýtsko. Dle polohy venkovských obcí je to typ mezilehlého venkova, protože se v něm nachází pouze jedno malé město – Vysoké Mýto. Ze správního pohledu je mikroregion Vysokomýtsko dobrovolný svazek 28 obcí. Tři čtvrtiny z obcí představují vesnice s maximálně 500 obyvateli. Mikroregion se rozprostírá na ploše téměř 20 000 ha a žije v něm více než 21 000 obyvatel. Mikroregion má ráz pahorkatiny s průměrnou nadmořskou výškou okolo 350 m n. m. Vysokomýtsko je nejteplejší a nejsušší oblastí s největším podílem zemědělské půdy v Pardubickém kraji. Lesnatost území je celkem malá a roztroušená. Vývoj krajiny Vysokomýtska je kontinuální, neboť v průběhu sledovaných období nedocházelo k výraznější změně matrice ani způsobu jejího obhospodařování. Z tohoto důvodu lze mikroregion Vysokomýtsko považovat za referenční srovnávací území, ve kterém se krajina měnila pouze minimálně.

Na základě dílčích analýz struktury krajiny byly v mikroregionech prováděny polostandardizované rozhovory s místními obyvateli staršími 65 let. Byly tak získány i důležité informace o nezaznamenaných změnách v okolí obcí, které byly zpracovány do „Moderní kroniky obce“. Výstupem příspěvku bude porovnání hodnot krajiny obou mikroregionů a shod či rozdílů ve vnímání místními obyvateli.

¹¹ Ing. Silvie Kozlovská, Ph.D., Mgr. Veronika Stodolová, Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail:silvie.kozlovska@mendelu.cz

Metodiky identifikace kulturních artefaktů v krajině

Barbora Dohnalová¹², Barbora Fiřtová, Petr Kučera, Jiří Dohnal,
Katarína Pavlačková

Kulturní artefakt je dílem člověka a prvkem zhmotňujícím kulturu, historii, společenský vývoj, tradice a zvyky obyvatel konkrétní krajiny. Potřeba identifikace kulturních artefaktů v krajině vychází ze současných problémů, s nimiž se naše společnost potýká již mnoho desetiletí. Zranitelnými a ohroženými se staly zejména objekty a prvky, které nejsou z hlediska památkových či přírodních hodnot dostatečně významné a jejichž konkrétní ochranu žádný zákon nedefinuje. Jde zejména o drobné prvky, jež jsou pro dané místo a krajinu jedinečné. Metodika definuje devět typologických skupin kulturních artefaktů, kterými jsou kulturní artefakty sakrální, sepulkrální, memoriální, topografické, umělecké, umělecko-řemeslné, reliktní, technické a ostatní. Typologické skupiny jsou následně členěny na kategorie a typy, které jsou podrobně popsány, jsou definovány jejich typické charakteristiky a rozlišovací znaky. Na identifikaci navazuje evidence formou evidenčních listů. Metodika identifikace kulturních artefaktů v krajině je určena zejména pro orgány státní správy (územní samosprávné celky – obce, kraje), ochrany přírody, ochrany kulturních památek a památkových území, také pro specializované profese – architekty, projektanty, ale i laiky zabývající se místní historií a drobnými památkami apod.

¹² Ing. Barbora Dohnalová, Ph.D., Ing. Barbora Fiřtová, Doc. Ing. Petr Kučera, Ph.D., Ing. Jiří Dohnal, DiS., Ing. Katarína Pavlačková, Ústav plánování krajiny Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: b.firtova@gmail.com

Hodnoty krajiny mezilehlého venkova

Veronika Stodolová¹³

Mezilehlý venkov představuje průměrně rozvinuté obce ve větších vzdálenostech od velkých sídelních center. V rámci případové studie byl vybrán mikroregion Vysokomýtsko ležící v podhůří Orlických hor. Povrch mikroregionu je členitý s průměrnou nadmořskou výškou okolo 350 m n. m. Vysokomýtsko je nejteplejší a nejsušší oblastí v Pardubickém kraji. Mikroregion Vysokomýtsko lze považovat za srovnávací území, ve kterém se krajina měnila pouze minimálně. V tomto mikroregionu byly detailněji řešeny obce Bučina a Pustina.

Hodnota krajiny je pojem často používaný, ale v odborné literatuře nepřesně definovaný. Cílem příspěvku bylo získání přehledu proměn vnímání hodnot kulturní krajiny v čase. Hodnoty krajiny lze kategorizovat na subjektivní a objektivní. V ohnisku zájmu však jsou oba typy hodnot. Objektivní hodnoty byly získány v rámci průzkumů a rozborů, subjektivní hodnoty vyplynuly z polostandardizovaných rozhovorů s místními obyvateli. Porovnáním subjektivních a objektivních hodnot došlo k získání hodnot smíšených. V případových obcích se objevily hodnoty kulturně-historické, sociální, přírodní a hodnoty funkčního charakteru. Získané hodnoty obou obcí byly zpracovány do Moderní kroniky obce.

Foto: V. Stodolová

¹³ Mgr. Veronika Stodolová, Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: Veronika.stodolová@mendelu.cz

Subjektivní hodnoty krajiny na úrovni obce a jejich potenciál – případová studie Křižánky

Hana Vavrouchová¹⁴

Hodnoty krajiny lze charakterizovat jako kvalitativní vlastnosti krajiny, které podmiňují její využití (vystupují v roli limitu či vstupního faktoru rozvoje). Lze je kategorizovat na subjektivní hodnoty (dle hodnotících soudů hodnotícího subjektu) a objektivní hodnoty (expertně objektivizované na základě právních norem a konsensu ve společnosti). Identifikace subjektivních hodnot krajiny je součástí tvorby moderní kroniky obce a lze je na této úrovni dále využít pro plánovací praxi (zejména pro tvorbu krajinného a územního plánu). Subjektivní hodnoty krajiny jsou pro potřeby moderní kroniky obce zjišťovány formou polostandardizovaných rozhovorů. Cílovou skupinou rozhovorů jsou rodáci, případně starousedlíci (žijící v obci od svých pěti let) ve věkové kategorii 65 let a více.

V obci Křižánky (kraj Vysočina) bylo identifikováno šest subjektivních hodnot, jejichž význam je zpravidla sociálního charakteru a v krajině absentují (příp. jsou významně pozměněny). Pro tyto hodnoty je dále hledán potenciál obnovy, tvorby či ochrany.

Foto H. Vavrouchová

¹⁴ Mgr. Ing. Hana Vavrouchová, Ph.D., Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: hana.vavrouchova@mendelu.cz

Božice – krajina pohledem pamětníků i dětí

Silvie Kozlovská¹⁵

Díky projektu „Krajinná paměť jako dědictví venkova – proměny české kulturní krajiny v mentálním obraze jejích obyvatel“ bylo možné získat unikátní soubor informací o vztahu místních obyvatel starších ročníků (nad 65 let) ke krajině, respektive o jejich pohledu na změny místní krajiny v průběhu jejich života. Opačný pohled, pro jakési dokreslení, poskytly výtvary dětí ve výtvarné soutěži pro žáky místní základní školy s názvem „Božice – moje krajina“. Pozitivním signálem o vztahu dětí (a jejich učitelů) k rodné obci byl už jen počet odevzdaných prací – sešlo se více než 70 kreseb. Nejčastějším motivem kreseb byly vodní prvky v krajině, dále pak místní lesopark, vinné sklípky nebo lány polí.

Ve vzpomínkách pamětníků (jež byly zaznamenány formou audionahrávky a zůstanou tak uchovány i pro další generace) se jako nejhodnotnější prvky v krajině objevovaly jednak vodní prvky (řeka a rybníky), ale také množství drobných sadů, vinic a alejí, jejichž vymizení bylo zároveň označeno jako nejhůře vnímanou změnou krajiny. Zároveň však pamětníci oceňují z posledních dekád vytvoření mokřadů a větrolamů či obnovu alejí.

¹⁵ Ing. Silvie Kozlovská, Ph.D., Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail:silvie.kozlovska@mendelu.cz

Hodnoty krajiny – Podolí

Antonín Vaishar¹⁶

Podolí u Brna se nachází bezprostředně na okraji Brna. Jeho katastrální území sousedí s katastrem brněnské městské části Líšně. Pozemkové úpravy dosud nebyly realizovány. Katastr obce zaujímá z větší části orná půda. V severojižním směru jej rozděluje vodní tok Říčky, která zde vytvořila relativně hluboké údolí. Území – ačkoliv v nížině – tedy není rovinaté, ale poměrně výrazně zvlněné. Z toho vyplývá jeho erozní ohrožení. Podél Říčky severně od intravilánu obce je břehová zeleň, která představuje oživení a navazuje na nejjižnější výběžek Moravského krasu. V západovýchodním směru je jižní část katastru oddělena dálnicí D1 a bývalou císařskou silnicí Brno – Olomouc, které představují bariéru v krajině. Cizím prvkem v krajině je podnikatelský areál jižně od samoty Kandie. Území se svažuje od severu k jihu – z nadmořské výšky okolo 345 metrů na svahu Staré hory po 233 metry v místě, kde Říčka opouští katastrální území. Poměrně novými prvky na území obce jsou prvky územního systému ekologické stability, které krajinu vhodně člení a představují zelené oživení. Mezi identifikovanými krajinnými hodnotami na katastru Podolí bylo vyčleněno šest, které byly považovány za významné: Zukačův mlýn, vyvýšenina Žuráň, svah severně od intravilánu, lokální biocentrum Pindulka, významný krajinný prvek Remízek, přírodní památka Horka.

Problémem je, že intravilán obce je rozdělen dálnicí, takže o atraktivitu jižně od ní sice musí pečovat obecní úřad, ale obyvatelé obce dávají přednost atraktivnější krajině na sousedních katastrálních územích. Výrazně se tudíž liší území užívané občany a území, za něž odpovídá lokální úřad. Přesto ale i suburbanizovaná intenzivně zemědělsky využívaná krajina má nezpochybnitelné hodnoty, které lze rozvíjet právě v rámci systémů ekologické stability.

¹⁶ Doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc., Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, e-mail: antonin.vaishar@mendelu.cz

Název: Mentální obraz českých vesnic – vzpomínky na krajinu

Editoři: Milada Šťastná, Antonín Vaishar

Vydala: Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

Technická redakce: Jana Pokorná

Neprošlo jazykovou úpravou

Obálka H. Lincová,

Fotografie A. Vaishar, není-li uvedeno jinak.

Tisk: Vydavatelství Mendelovy univerzity v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

Vydání: 1

Stran: 20

Náklad: 50 ks

ISBN: 978-80-7509-347-9